

OILADAGI TA'LIM-TARBIYADA PSIXOLOGIK OMILLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Turabbaev Husan Abdusalomovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti Yuridik fanlar kafedrası dotsenti, yu.f.n., professor

Annotatsiya: *O'sib kelayotgan yosh avlodni kasbga yo'naltirish hamisha davlatimiz siyosati oldida turgan ustivor masalalardan sanalib kelingan. Mazkur jarayonni amalga oshirish uchun farzandlarimizning ota-onalari, ta'lim muassasalarining o'rne, o'qituvchilar hamda amaliyotchi psixologlarining faoliyati katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada o'quvchilarni kasbga to'g'ri yo'naltirishdagi mavjud muammolar, hamda o'quvchilarni kasb tanlash motivlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *motiv, psixologik omillar, o'quvchilar, xulq – atvor, prognoz, motivatsiya, psixologik tanlov, kasb tanlash, komponentlar.*

Аннотация: *Профессиональная ориентация молодого поколения всегда считалась одним из приоритетных вопросов, стоящих перед политикой нашей страны. Для реализации этого процесса большое значение имеет деятельность родителей наших детей, роль образовательных учреждений, педагогов и практикующих психологов. В данной статье представлена информация о существующих проблемах в правильной ориентации студентов на профессию, а также о мотивах выбора профессии студентами.*

Ключевые слова: *мотив, психологические факторы, студенты, поведение, прогноз, мотивация, психологический выбор, выбор профессии, компоненты.*

Abstract: *The orientation of the growing young generation to a profession has always been one of the priority issues facing our state policy. The role of our children's parents, educational institutions, the activities of teachers and practicing psychologists are of great importance for the implementation of this process. This article presents information on the existing problems in the correct orientation of students to a profession, as well as on the motives of students in choosing a profession.*

Keywords: *motive, psychological factors, students, behavior, prognosis, motivation, psychological choice, choice of profession, components.*

Ma'lumki, har qanday jamiyatning ravnaqi, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy barqarorligi, fuqarolarining aqliy va axloqiy salohiyatini yuksak darajada rivojlanganligiga bog'liq. Zero, jamiyatimizning ma'naviy yangilanishida, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishda jahon hamjamiyatiga qo'shilishini a'minlaydigan demokratik xuquqiy davlat qurish kadrlar tayyorlashning milliy masalasi ustivor mezon sifatida muhim rol o'ynaydi.

Inson bolasi kamolga etgani sari ilmga, ma'rifatga talpinadi. Dastlabki saboqni ham u maktabdan oladi. Ammo kelajagimiz egalari bo'lgan yoshlarga ta'lim berish ularni o'qitish

bilan bog'liq ayrim muammolar bugungi kunda kishini o'ylantirib qo'yayotgani tabiiy. Chunki zamonaviy shiddatkor jamiyat esa etuk bilimdon mutaxassis kadrlarga muxtoj bo'lib boraveradi.

Shu o'rinda asosiy urg'uni oilaga berilishi ham bejiz emas. Oila muqaddas xilqat sifatida ta'riflanishi, "Vatan oiladan boshlanur" deb aytilishi oilaning hayot mazmuniga aylanganligi, tarixiy jarayonlar vositasida bugungi kunimizga o'zining urf-odatlari, an'analari, milliyligi bilan etib kelganligi diqqatga sazovordir. Har bir oilaning mazmun mohiyati uning ichidagi ijtimoiy-ma'naviy, ma'rifiy hamda bola tarbiyasidagi ko'rinishida namayon bo'ladi.

Mamlakatimizning dunyo miqyosida tanilishida avvolom bor oilaning shakllanishiga, yosh avlodni tarbiyalashdagi yo'nalishlarga, ijtimoiy-ma'naviy, diniy, axloqiy va jismoni tarbiyani rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilganligi natijasida, ajdodlarimizning ulug' nomlari xanuzgacha er kurrasining deyarli barcha rivojlangan davlatlarda ismlari yanada yuqori pog'onalarga ko'tarilmoqda.

Jumladan, Ali Abu-Ibinsin, Al-Buxoriy, Jaloliddin Manguberdi, Amur Temur, Mirzo Ulug'bek, Bobur Mirzo, Al-Xorazmiy, Alisher Navoiy va boshqa mingalb olimu mutafakkirlarimizning nomlari jaxonga doston bo'lganligi ayni haqiqatdur.

Yurtboshimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoev yuqoridagi buyuuk ajdodlarimiz haqlarida juda ko'p ijobiy fikrlarni aytibgina qolmasdan balki, har bir viloyat va shaxar tumanlardagi tarixiy obidalarni yanada rivojlantirish orqali ajdodlarimizning xotira-larini yanada shod etmoqdalar. Minglab sayyohlar bilan birgalikda yoshlarimiz, diyorimizni o'rganmoqda va olamga ziyo tarqatmoqda.

Bugungi kunda yangi O'zbekiston strategiyasi va Respublikamizda amalga oshirilayotgan barcha ijobiy taraqqiyot ishlar xalq manfaatlari uchun ekanligi va unda bola tarbiyasiga e'tibor kelajakka zamin yaratish hamda xarakatlar strategiyasidan taraqqiyot strategiyasiga o'tishga yo'l ochadi.

Shuningdek, har bir ota-ona allbatda farzandini barkamol inson bo'lib voyaga etishini istaydi. Shunday ekan avolom bor, oilada onalar shaxsan farzand tarbiyasi bilan o'zlari shug'ullanishi zarur. Al-Buxoriy xazratlarining onalari aynan farzand tarbisi bilan mashg'ul bo'lganliklari sababli, ul aziz onadan buyuk olim va avliyo inson dunyoga kelganligi butun olamga ma'lum.

Sharq mamlakatlari ulamolari, mutafakkirlari bola tarbiyasiga juda katta e'tibor berib, xalq pedagogikasining o'zagini shakllantirishga hissa qo'shganlar. "Bir bolaga etti mahalla javobgar" degan xalq naqli o'z ichiga ko'p ma'noni qamrab olgan. Mahalla, oila va maktab hamda keng jamoatchilik vakillarining hamkorligi bo'lajak avlodning qanday bo'lishi, ota-ona va yaqin qo'shnilarning tanbehleri yo'nalishlarining barchasi faqat yaxshi niyatda bo'lishini ko'rsatgan. Bu esa o'z navbatida bolada ruxiy tarbiyani shakllanishiga ko'mak beradi.

Kasbiy shakllanish jarayonining dastlabki va ayni damda o'ta muhim bosqichi bo'lajak kasbni tanlash, ya'ni aniq bir kasbiy qarorga kelishigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Ravshanki, yoshlarning kasb tanlashga tayyorgarlik darajasi, faqatgina yosh xususiyatlariga bog'lik emas, u ma'lum yoshga kelib o'z o'zidan shakllanib qolmaydi. Yoshlarning kasb tanlashga pedagogik-psixologik bilim, ko'nikma, malakalar, shuningdek, jamiyatning ta'siri orqali tayyorlash va tarbiyalash lozim. Mazkur jarayonda shaxsdan kasbga doir bilimlarga ega bo'lish talab qilinadi. Shuning uchun xam o'quvchilarni kasblar olamiga doir bilimlar bilan

qurollantirish hamda amaliy ko'nikma va malakalarni hosil qilish lozim. Buning uchun kasblarga doir qo'llanmalar, tarqatma materiallar bilan ta'minlash lozim.

Shundagina kasb tanlash jarayonida yuzaga keladigan turli qiyinchilik, ziddiyat, to'siqlarni oldini olgan holda o'quvchi-yoshlarni ongli ravishda kasbga yo'llash imkoniga ega bo'lamiz. Texnologiya fani o'qituvchisi texnologik ta'lim jarayonida kasb va mehnat turlari haqidagi ma'lumotlarni muayyan mavzularga bog'lagan holda o'quvchilarga etkazishi lozim. O'quvchilarning qiziqishlariga asoslangan holda o'tkaziladigan mashg'ulotlar orasida muayyan kasblarga oid to'garaklar alohida o'rin egallaydi. Bunday to'garaklar aksariyat hollarda mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilari tomonidan olib boriladi. Bular jumlasiga texnik-ijodkorlik, yosh rassomlar, yosh texnologlar, yosh fiziklar kabi to'garaklarni kiritish mumkin. O'qituvchi bunday to'garaklarda o'quvchilarning loyihachilik, texnik-ijodkorlik, ixtirochilik kabi qobiliyatlarini rivojlantirish ustida tizimli ish olib borish imkoniyatiga ega. Texnologiya o'qituvchisi o'z ish faoliyatida pedagogik-psixologik tashxisga alohida o'rin ajratishi lozim. Pedagogik-psixologik tashxis jarayonida o'qituvchi maktab rahbariyati va psixologi, o'quv-ishlab chiqarish muassasasi hamda kasb-hunar kollejlari mutasaddilari bilan hamkorlikda har bir o'quvchining tanlagan kasbi bilan shaxsiy sifatleri orasidagi mutanosiblikni aniqlashi kerak.

Texnologiya fani o'qituvchisi o'zining o'quvchilarni kasbga yo'llashga oid faoliyatini sinf rahbarlari, fan o'qituvchilari, maktab rahbariyati va psixologi, ota- onalar, mahalla faollari, hududdagi kasb-hunar kollejlari ma'muriyati faoliyati bilan mujassamlashtirgan holda amalga oshirishi kerak. O'quvchilarni kasb-hunarga to'g'ri yo'llashda mehnat xonasi, laboratoriya va ustaxonalar ham alohida ahamiyatga ega.

Mehnat fani o'qituvchisi ularni zamonaviy talablar asosida jihozlashga alohida e'tibor qaratishi lozim, chunki o'quvchilarda muayyan mehnat va kasb turi haqidagi bilim, tushuncha va tasavvurlar ularning jamiyat hayotida tutgan o'rni haqidagi ma'lumotlar dastlab shu erda hosil bo'ladi. Ma'lumki, mehnat va kasb-hunarga bo'lgan muhabbat, e'tiqod, barcha o'quv fanlari tarkibida shakllantiriladi. Shuning uchun ham texnologik ta'lim darslarida fanlararo aloqadorlikka alohida e'tibor qaratish talab etiladi.

Mehnat o'qituvchisining o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llash orqali ijtimoiy lashtirishga oid faoliyatini turli o'quv fanlari o'qituvchilari va sinf rahbarlarining bu sohadagi ishlari bilan uyg'unlashtirish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Buning uchun: turli o'quv fanlari, fan to'garaklari va sinfdan hamda maktabdan tashqari tadbirlarning imkoniyatlaridan unumli foydalanish;

texnologik bilimlar, umummehnat va kasbiy ko'nikmalar yordamida o'quvchilarni kasbga yo'naltirish orqali ijtimoiylashtirishga erishish;

o'quvchilarning muayyan maqsadga yo'naltirilgan ijtimoiy ahamiyatlilik darajasi yuqori bo'lgan o'quv topshiriqlarini bajarishlarini ta'minlash;

jamiyat hayoti uchun ahamiyatli bo'lgan mehnat va kasb-hunarning turlisohalariga o'quvchilarning qiziqishlarini tabaqalashtirilgan yondashuv asosidashakllantirishga erishish;

o'quvchilarni munosib kasb-hunarga yo'naltirish maqsadida, maktab o'qituvchilari, firmalar, ishlab chiqarish korxonalari, ijodiy jamoalar, kasb-hunarkollejlari hamda tashxis markazlari hamkorligini yo'lga qo'yish. Bunday hamkorlik

natijasida o'quvchilar orasida ijtimoiy ahamiyatlilik darajasi yuqori bo'lgan kasblartarg'ibotini amalga oshirish imkoni paydo bo'ladi.

Texnologiya o'qituvchisi maktab amaliyotchi psixologi o'z kasbiy faoliyatijarayonida quyidagilarni amalga oshirishi lozim:

o'quvchilarni jamiyat hayoti va taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan

kasb-hunarturlari bilan tanishtirish;

kasblarning demokratik xususiyatlari haqida ma'lumot berish;

o'quvchilarni kasbga yo'llash bo'yicha pedagogik-psixologik xarakterdagimaslahatlar uyushtirish;

o'quvchilarda ularning shaxsiy sifatlarini hisobga olgan holda muayyankasblar bo'yicha barqaror qiziqishlarni shakllantirish;

o'quvchilarni o'z kasbiy faoliyati natijasida shuhrat qozongan mashhurshaxslar va ularning jamiyat va insoniyat taraqqiyotiga qo'shgan hissalarini bilantishtirish;

o'quvchilarga kasblarning jamiyatni iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy jihatlarini rivojlantirishdagi o'rni haqida malumot berish;

o'quvchilarning ota-onalari bilan ularning farzandlarini munosib kasbgayo'llash bo'yicha suhbatlar o'tkazish;

o'quvchilarni noto'g'ri kasb tanlashning salbiy oqibatlaridan xabardor qilish;

o'quvchilarda dastlabki umummehnat va kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish va sinab ko'rishlari uchun qulay sharoitlar yaratish;

o'quvchilarni to'g'ri kasbga yo'llash maqsadida, ularning shaxsiyati, mehnat turi va kasblarga bo'lgan qiziqishlarini o'rganish;

o'quvchilarni kasbga yo'llash jarayoni samaradorligini ta'minlash maqsadida, maktabda muayyan kasblar, ularning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati haqida hikoya qiluvchi ko'rgazmalar, anjumanlar, uchrashuvlar tashkil etish;

o'quvchilarning shaxsiy-kasbiy qiziqishlarini aniqlash maqsadida muntazam pedagogik-psixologik tashxis o'tkazish va h.k.

Kasb tanlashda maktab amaliyotchi-psixologining ham olib borayotgan arg'ibot-tashviqot ishlarining o'z ahamiyati bor.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlab o'tishishimiz joizki yoshlarimizni to'g'ri kasbga yo'naltirish, bu eng muhim vazufalardan biri ekanligini yana bir bor ta'kidlab o'tmoqchiman. Inson to'g'ri kasb tanlash orqali o'z oilasiga, jamiyatga juda katta naf keltishi isbot talab qilmaydigan qonuniyatdir.

Shu o'rinda asosiy urg'uni oilaga berilishi ham bejiz emas. Oila muqaddas xilqat sifatida ta'riflanishi, " Vatan oiladan boshlanur " deb aytilishi oilaning hayot mazmuniga aylanganligi, tarixiy jarayonlar vositasida bugungi kunimizga o'zining urf-odatlarini, an'analari, milliyligi bilan etib kelganligi diqqatga sazovordir. Har bir oilaning mazmun mohiyati uning ichidagi ijtimoiy-ma'naviy, ma'rifiy hamda bola tarbiyasidagi ko'rinishida namayon bo'ladi.

Shuningdek, har bir ota-ona allbatda farzandini barkamol inson bo'lib voyaga etishini istaydi. Shunday ekan avolom bor, oilada onalar shaxsan farzand tarbiyasi bilan o'zlari shug'ullanishi zarur. Al-Buxoriy xazratlarining onalari aynan farzand tarbisi bilan mashg'ul bo'lganliklari sababli, ul aziz onadan buyuk olim va avliyo inson dunyoga kelganligi butun olamga ma'lum.

Sharq mamlakatlari ulamolari, mutafakkirlari bola tarbiyasiga juda katta e'tibor berib, xalq pedagogikasining o'zagini shakllantirishga hissa qo'shganlar. "Bir bolaga etti mahalla javobgar" degan xalq naqli o'z ichiga ko'p ma'noni qamrab olgan. Mahalla, oila va maktab hamda keng jamoatchilik vakillarining hamkorligi bo'lajak avlodning qanday bo'lishi, ota-ona va yaqin qo'shnilarning tanbehlari yo'nalishlarining barchasi faqat yaxshi niyatda bo'lishini ko'rsatgan.

O'tmishga nazar tashlaydigan bo'lsak, Ota-bobolarimiz bolaga hech qachon do'q-po'pisa qilmaslikni, ularga nisbatan zo'ravonlik va qo'pollik qilinmaganligini, ohista shirin ovoz bilan "yomon bo'ladi" degan birgina chiroyli ibora orqali tarbiya o'gitlarini singdirganliklarini, shu bilan birgalikda, notanish kishilarni ko'rganda «Assalomu alekum» degan ibora bilan muomulada bo'lishliklarini, «O'zlaridan katta insonni oldilarini qiymaslik» kabi milliy urf odatlarni singdirib kelganlar.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 77-moddasida Ota-onalar va ularning o'rnini bosuvchi shaxslar o'z farzandlarini voyaga etguniga qadar boqishi, ularning tarbiyasi, ta'lim olishi, sog'lom, to'laqonli va har tomonlama kamol topishi xususida g'amxo'rlik qilishga majburlar.

Davlat va jamiyat etim bolalarni hamda ota-onasining vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqishni, tarbiyalashni, ularning ta'lim olishini, sog'lom, to'laqonli va har tomonlama kamol topishini ta'minlaydi, shu maqsadda xayriya faoliyatini rag'batlantiradi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 47-moddasida (Bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish borasida ota-ona va ularning o'rnini bosuvchi shaxslarning) majburiyatlarini bajarmaslik uchun javobgarlik masalasi kiritilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 01.05.2023 yil
<https://lex.uz/docs/6445145>.

2. O'z.R-ning 2014 yil 14 maydagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida" O'RB - 371-son Qonuni.

3. O'z.R Prezidentining 2020 yil 18 fevraldagi "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5938-son Farmoni.

4. O'z.R Prezidentining 2021 yil 29 noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-27-son Farmoni.

5.O'z.R. Prezidentining 2021 yil 3 dekabrda "Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish bo'yicha davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari to'g'risida"gi PF-29-son Farmoni.

6. N.A. Aripova, L.A. Xolmamatova, N.B. Qurbonova kasbiy psixologiya Toshkent-2018 y.

7.F. I. Xaydarov, N.I. Xalilova. Umumiy psixologiya- Toshkent-2009 y.

8.Yusupova F.I. O'quvchilar individual tayyorgarligini amalga oshirishning pedagogik-psixologik jihatlari. "Xalq ta'limi" jurnali. 2005. №5.

9.Maxmudova .D. "O'quvchilarni kasbga yo'naltirishga oid pedagogik faoliyat elementlari orasidagi uzviylik va uzluksizlikni ta'minlash". Xalq ta'limi jurnali. №3 son.